

ТОПОНІМІЯ В ПЕРЕКЛАДІ

Олефір Г. І., Дейнеко І. А., Дейнеко І. В.

Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено проблемі коректного відтворення топонімів у перекладі в добу глобалізації. Особливу увагу приділено історії становлення сучасної топонімії, класифікації топонімів (ойконіми, ендоніми, агіотопоніми, гідроніми тощо), стандартизації перекладацьких стратегій та останнім топонімічним директивам. Установлено залежність топонімії та її перекладу від політичного режиму, притаманність їм політичного забарвлення, що спричиняло зміни географічних назв (і їхніх перекладів) зі зміною політичного режиму або геополітичного впливу. Зроблено висновок про необхідність використання перекладачами газетиру (довідника географічних назв світу) українською мовою.

Ключові слова: переклад, географічні назви, топонім, ендонім, екзонім, соціокультурний, глобалізація, стандартизація, топонімічні директиви.

The article deals with the issue of the correct rendering toponyms in translation in epoch of the globalization. History of the modern toponymy formation, classification of the toponyms (oikonoms, endonyms, agio-toponyms, hydronyms etc.), standardization of the translation strategies and the latest toponymical directives are closely examined. A dependent relation has been established between toponymy and its translation – and the political regime and geopolitical influence. A conclusion is made about the need for translators to study the Ukrainian language gazetteer (dictionary or directory of the geographical names).

Key words: translation, geographical names, toponym, endonym, exonym, sociocultural, globalization standardization, toponymical directives.

На початку третього тисячоліття, коли процеси глобалізації стали невід’ємним складником життя суспільства, проблема коректного відтворення топонімів у перекладі постає ще нагальнішою. Перекладачі щоденно опрацьовують величезну кількість медійних, офіційних, наукових, літературних та паралітературних текстів, де постійно зустрічаються різноманітні топоніми, які слід правильно транслювати мовою перекладу, оскільки вони входять до класу прецизійних слів. У глобалізованому світі ефективність порозуміння багато в чому залежить від коректного використання топонімів у юридичних приписах, бізнесових документах, медійних повідомленнях. З першого погляду простий, переклад топонімів наштовхується на цілий ряд проблем лінгвістичного, культурного та політичного порядку водночас. Тому, проблему відтворення топонімів не можна вважати остаточно врегульованою, що і зумовлює **актуальність** даної статті.

Завдяки роботам Л. С. Бархударова, Д. І. Єрмоловича, І. В. Корунця, Р. П. Зорівчак, І. П. Литвина, Є. А. Сизової, А. В. Суперанської, Т. Грасса, А. Гардінера [1; 4; 5; 9; 10; 11; 12; 13; 20; 21] було напрацьовано певний набір перекладацьких рішень трансляції топонімів, яким, однак, бракує стандартизації.

Мета статті полягає в окресленні стандартних способів відтворення топонімів у перекладі. Для досягнення визначеної мети в статті розв’язувалися такі **завдання**: визначити поняття топонімів та навести класифікацію топонімів; розглянути основні проблеми трансляції топонімів іншою мовою; проаналізувати особливості перекладу топонімів; сформулювати загальні рекомендації перекладачеві.

Наукову новизну статті визначають намагання систематизувати та стандартизувати перекладацькі стратегії та підходи для перекладу топонімів.

З погляду перекладу топоніми (з давньогрецької τόπος “місце” + ὄνομα “назва”) становлять окрему групу ономастичних реалій та входять до класу прецизійних слів, які

потребують високоточної іншомовної трансляції. Термін топонім визначає географічні об'єкти – “цілісні і відносно стабільні утворення Землі природного або антропогенного походження, що існують або існували в минулому і характеризуються певним місцеположенням: орографічні – материки, гори, хребти, скелі, ущелини, льодовики, рівнини, низовини, яри, балки, острови, коси, вулкани, печери тощо; гідрографічні – океани, моря, затоки, протоки, лимани, озера, болота, водосховища, річки, канали тощо; адміністративно-територіальні – держави, автономні території, області, райони, міста, селища, села тощо; соціально-економічні – залізничні станції, роз'їзди, порти, пристані, аеропорти тощо; природно-заповідні – природні парки, заповідники, заказники, заповідні урочища та інші подібні об'єкти” [6]. Якщо А. В. Суперанська стверджує, що топоніми позбавлені значення, то інші науковці вважають їх значення таким, що лежить в іншому інформативному плані, стосовно до загальних назв. Зокрема, для І. Д. Єрмолович топонім – це факт мови, який закріплений територіально і є джерелом та безцінним матеріалом для історії народу, його мови, тому він включає значний культурний компонент [4, с. 17]. Подібно до пам'ятників, творів мистецтва, мов, топоніми є свідками й нащадками історії, вони належать до колективної пам'яті спільноти та входять до культурної спадщини.

Для назв населених пунктів – міст, селищ, сіл, поселень, хуторів, ізольованих будинків тощо – використовується термін *ойконім* (з давньогрецької οἶκος “будинок”+ ὄνομα “назва”); для назв водних об'єктів – океанів, морів, заток, проток, річок, озер, ставків, боліт тощо – термін *гідронім* (з давньогрецької ὕδωρ “вода”+ ὄνομα “назва”); для об'єктів рельєфу – гір, гірських вершин, хребтів, плато, горбів, пагорбів, узвиш, долин, низовин, гірських та морських ущелин, гірських та підводних гротів, упадин тощо) – *оронім* (з давньогрецької ὄρος “гора”+ ὄνομα “назва”); для шляхів сполучення (піших, автомобільних, залізничних) – дороги, автобани, залізниці, шосе, вулиці, вулички, бульвари, проспекти, алеї, проїзди, набережні, площі тощо – *одонім* (з давньогрецької ὁδός “дорога, вулиця”+ ὄνομα “назва”); для невеликих незаселених об'єктів, назв місцевостей або пунктів, відомих лише місцевим – назви в'їлл, готелів, пансіонатів, санаторіїв, туристичних станцій, пам'яток, зупинок транспорту або лук, пасовиськ, сінокосів, полів, дібрав, гаїв, просік, балок, ярів, коловратей, колодязів, джерел, стежок, скель, окремих каменів тощо – *мікротопонім*].

Загалом важко точно визначити, коли люди стали давати власні назви географічним об'єктам, які їх оточували. Загальновизнано, що в основі більшості стародавніх топонімів лежать природні або географічні характеристики місцевості, через необхідність іменувати географічні об'єкти при освоєнні їх людьми. Особливо це стосується назв узвиш та водойм. Так, наприклад, дослідники виводять назву *Альпи* від латинського *montes albes* “білі гори”, або від слів *al* чи *ar*, що означали “високогірну місцевість”. Більш давнє походження виводиться з галльського *alpe*, від кельтського *alb* “високий” або *alpa* “височина, узвиштя” [19, р. 16], чи пракеельтського *alp*, похідне від *albos*, “осяйний світ, горішний світ”, де простежуються міцні релігійні конотації [26]. Практично в усіх країнах існує своя *Луца гора*: *Chaumont* або *Montagne Pelée* французькою, *Chiomonte* або *Monte Calvo* італійською, *Montaña Pelada* іспанською, *Bald Mountain* або *Barren Mountain* англійською, *Kahler Berg*, *Kahleberg* німецькою. Назва річки *Рейн* (нім. *Rhein*, фр. *Rhin*, нід. *Rijn*) буквально перекладається з кельтської як “течія”, а французька Рона (фр. *Rhône*, нім. *Rhone*, окс. *Ròse*), від кельтського *Rhōdan*, означає “стрімко, несамовито крутитися”. Гідронім *Темза* (англ. *Thames*, нім. *Themse*, фр. *Tamise*, іт. *Tamigi*, ісп. *Támesis*) походить від її кельтської назви *Tamesas*, з пракеельтської *tamēssa* “темна”, а то і від докеельтського індоєвропейського кореня *tā-* “танути”, звідси *Темза* “тала”. Вважають, що сучасну назву річці Дунай також дали кельти, *Danuvius* від кельтських слів *danu* “швидкий” та *vius* “вода”, проте існує більш давній протоіндоєвропейський корінь *dānu*, що означає “ріка, потік” та лежить в основі численних європейських гідронімів, таких, як *Дніпро*, *Дон*, *Донець*, *Дністер*, *Десна*,

Двіна (Даугава), *Don* у Великій Британії (притока Узу, графство Саут-Йоркшир), *Don* у Франції (притока Вілен, Бретань) та *Dão* в Португалії. Річка Прут, відома ще з античної доби як *Pyretos*, може завдячувати назвою як дакійському *Pyreta* “блискуча”, так і скіфському *Porata*, близькому до осетинського, “широкий потік”, або давньоперському *perethu-* “широкий”. Німецьке місто *Аахен* або *Ахен* завдячує своєму розташуванню близько цілющих джерел та походить від латинського *aqua* через давньогерманське *ahha* “вода, потік” [28].

Сучасні топонімічні дослідження показують, що окремі географічні назви з часом стали плеоназмами. Наприклад, у французькій мові *le lac Léman* – “озеро озеро” (французька & кельтська), *le lac de Gaube* – “озеро озера” (французька & гасконська), *le Rubec* – “ручай ручай” (французька & старонормандська), *Canal de la Robine* – “канал каналу” (французька & окситанська), *Port-Barcarès* – “порт Порт” (французька & русійонська каталанська), департамент *Côtes-d'Armor* – “береги морського узбережжя” (французька & бретонська), *le val d'Aran* – “долина долини” (окситанська & баскська), *le col de Port* – “перевал перевалу” (французька & гасконська), *le mont Ventoux* “гора гори” (французька & прованська окситанська); *Saint-Puy* “вершина вершини” (французька & французька); *la Balme-les-Grottes* – “грот Гроти” (трансальпійська галльська & французька); *la forêt de la Londe* – “ліс лісу” (французька & старонормандська) [16].

Згодом людство почало увічнювати в топонімах Бога, святих, релігійні реліквії, свята, храми (церкви, мечеті) тощо, тобто з'явилися *агіотопоніми* (з грецької *hagios* “святий”, *topos* “місце” + *ónoma* “назва”). Серед численних прикладів топонімів культового походження можна навести такі, як *острів Сен-П'єр* (Франція), *ріка Святого Лаврентія* (Канада та США), *Сан-Франциско* (США), *Санта-Фе* (США), *Миколаїв* (Україна), *Покровськ* (Україна), *Троїцьке* (Україна), *Благовіщенськ* (Росія), *Ла-Трініте-сюр-Мер* (Франція), *Ізлезіас* (Італія, Сардинія), *Біла Церква* (Україна), *Монастирище* (Україна), *Сергієв Посад* (Росія). Також можна назвати ряд прихованих агіотопонімів, тобто таких, де культове походження не є очевидним із-за відсутності приставки “святий” або транскрипції назви місцевою мовою: *острів Тринідад* (з іспанської *Trinidad* “трійця”), *Лос-Анджелес* (США, від іспанського “ангели”, проте повна назва міста звучить як *El Pueblo de Nuestra Señora la Reina de Los Ángeles del Río de Porciúncula*), *Даммарі* (Франція, від французького *Dame Marie* “Діва Марія”), *Монтрей* (Франція, з латинської *monasteriolum* “невеликий монастир”), *Монастир* (Туніс, від латинського *monasterium* “монастир”), *Архангельськ* (Росія, від сусіднього монастиря Архангела Михаїла), *Борисоглібськ* (Росія, від православних святих Бориса й Гліба).

Наступним етапом стала *антропотопонімія* (з грецької *antropos* “людина”, *topos* “місце” + *упота* “назва”). Засновником цієї традиції вважається Філіпп II Македонський, який після завоювання міста Кринідес (поблизу знаменитої своїми рудниками гори Пангея) перейменував його на Філіппи 356 до н. е., що стало справжньою політичною інновацією та першим прикладом антропотопонімії [27; 28]. Плутарх стверджував, що його син, Александр III Македонський, заснував або укріпив та перебудував 70 поселень, які іменував на свою честь. З них лише 13 чітко ідентифікуються в наш час. Найвідоміші: *Александрія Єгипетська* (Єгипет), *Александрія в Ісса* (Іскендерун, Туреччина), *Александрія в Маргіані* (Мерва, Туркменія), *Александрія в Арахосії* (Кандагар, Афганістан), *Александрія в Аріані* (Герат, Афганістан), *Александрія Букефалос* (Джалалпур, Пакистан), *Александрія Есхата* (Крайня) (Худжанд, Таджикистан) [28]. На сучасних картах легко віднаходяться *острови Принца Едварда*, *озеро Вікторія*, міста *Ярославль*, *Владимир*, *Єкатеринбург*, *Олександрія*, або більш сучасні назви на честь відомих діячів культури *Хмельницький*, *Івано-Франківськ*, *Кропивницький* тощо.

Епоха великих географічних відкриттів та колонізація також значною мірою посприяли появі численних *антропотопонімів*, які в подальшому міцно закріпилися в узусі. Так *Республіка Колумбія* названа на честь мореплавця Христофора Колумба; *Баренцове море* носить ім'я

голландського мореплавця Вільгельма Баренца; *море Лаптевих* ушановує російських дослідників, картографів двоюрідних братів Дмитрія та Харитона Лаптевих, хоча спершу воно називалося *море Норденшельда*, на згадку про Адольфа Еріка Норденшельда, дослідника Арктики; *Тасманове море* увічнило Абеля Тасмана, голландського мореплавця, першого європейця, який там побував; *Берингова протока* та *Берингове море* завдячують ім'ям данському досліднику Вітусу Берингу, який служив на флоті Російської Імперії; *Магелланова протока* отримала ім'я Фернанда Магеллана, першого європейця, який її віднайшов та проплив нею; *Торресова протока* вшановує Луїса Ваеса де Торреса, іспанського мореплавця, який першим серед європейців скористався цим шляхом; *Затока Амундсена* була досліджена норвезьким полярником Роальдом Амундсеном; *мис Дежньова* (або Дежнева) носить ім'я морського дослідника, козака Семена Дежньова, першого західного європейця, який туди дістався в 1648 році [25].

Колоніальне минуле закарбувалося зокрема в таких топонімах, як *острів Вікторія*, на вшанування тодішньої королеви Британії та Канади Вікторії; *Кінг-Вільям*, або *Острів Короля Вільяма*, названий на честь британського самодержця Вільгельма IV; *протока та острів Принца Уельського*, увічнили Альберта Саксен-Кобург-Готського, принца Уельського, старшого сина королеви Вікторії, який зійшов на трон під ім'ям Едуарда VII; *Острови Перрі*, або *Архіпелаг Паррі*, на честь Вільяма Едварда Перрі, адмірала флоту Ї Величності, полярного дослідника та гідрографа, було перейменовано на *Острови Королеви Єлизавети* після сходження останньої на трон Сполученого Королівства в 1952, в результаті чого вона стала також і королевою Канади; місто *Йоганнесбург* містить згадку водночас про віце-президента країни Йогана Юберга та першого генерального інспектора Йогана Ріссіка, двох особистостей, що зіграли величезну роль у його заснуванні; *Нова Каледонія* отримала свою назву від англійського мореплавця та дослідника Джеймса Кука на честь Шотландії, британської провінції звідки був родом його батько та яка за часів Римської імперії звалась латиною "Caledonia"; *Нова Зеландія*, "нова земля морів" завдячує ім'ям голландським картографам, які нарекли острови Nova Zeelandia на згадку про голландську провінцію Zeelandia, а англійський дослідник Джеймс Кук англлізував назву в New Zealand; *Архіпелаг Бісмарка*, *море Бісмарка*, було названо в XIX столітті на честь німецького канцлера Отто фон Бісмарка, коли архіпелаг був німецькою колонією [16].

Оскільки топонімія завжди мала політичне забарвлення, то немає нічого дивного, що зі зміною політичного режиму або геополітичного впливу змінювалися і назви. Промовистим прикладом може стати місто *Стамбул*, перша відома назва якого Лігос, з 667 році до н. е. місто називалося Візантія, з 330 року стало Новим Римом (лат. Nova Roma, назва і досі залишається в титулатурі константинопольського пап'яраха), але в офіційному вжитку її швидко витіснила назва Константинополь, тоді як турки, поруч із назвою Константинополь, завжди іменували місто Стамбулом (з грецької "нижнє місто"), тому з 1453 року ця назва стала першою, а з 1930 року – єдиною [24]. Російський *Санкт-Петербург* має історію значно коротшу, проте зазнав також кілька перейменувань: Петроград 1914–1924, Ленінград після смерті В. І. Леніна, та з 1991, після розпаду СРСР і краху комуністичної ідеології, знову Санкт-Петербург. Місто, засноване в 1589 році як фортеця *Царицин* (від тюркського *сарі-цин* "жовтий острів"), у 1925 змінило назву на Сталінград, а в 1961 стало Волгоградом. Серед українських міст можна згадати *Кропивницький*, заснований як фортеця Єлисаветград у 1775, перейменований на Зінов'євськ у 1934 році, потім відомий як Кіровоград у 1939–2016 роках.

Загалом саме антропотопоніми найбільш залежні від політичних впливів та перейменовуються першими, коли географічний об'єкт переходить до іншої країни чи мовного ареалу або відновлює тимчасово втрачені історичні та культурні зв'язки, оскільки народам властиво асоціювати себе і свою історію з топонімами. Тому в середині XX століття багато колишніх колоній

змінити назви, здобувши незалежність: *Верхня Вольта* (від назви річки Вольта) стала *Буркіна-Фасо*; Родезія (названа в 1892 на честь Сесіла Джона Родса, британського бізнесмена, який став диктатором більшої частини Південної Африки) розпалася на *Зімбабве* та *Замбію*.

Після розвінчання “культу особистості” в СРСР та країнах соцтабору було перейменовано багато географічних об’єктів, зокрема міста *Сталінськ* на Новокузнецьк, *Сталіногорськ* на Новомосковськ, *Сталінград* на Волгоград (Росія), *Сталіно* на Донецьк (Україна), *Сталінабад* на Душанбе (Таджикистан), *Сталінірі* на Цхінвалі (Південна Осетія, Грузія), *Сталін* на Варна (Болгарія), *Сталіногород* на Катовіце (Польща), *Сталінварош* на Дунауйварош (Угорщина), *Сталінштадт* на Айзенхюттенштадт (Східна Німеччина). Після розвалу СРСР на теренах колишніх союзних республік та в країнах колишнього соціалістичного табору відбулася масштабна декомунізація та дерусифікація топонімів: найвища точка СРСР *пік Комунізму* (до 1962 *пік Сталіна*) став *піком Ісмаїла Самані* (Таджикистан), на честь еміра з династії Саманідів, засновника могутньої держави в Середній Азії; *Ленінськ* – Асака (Узбекистан), *Ленінабад* – Шамкір (Азербайджан), *Ленінакан* – Гюмрі (Вірменія), *Леніногорськ* – Ріддер (Казахстан), *Ленінський* – Гіндешти (Молдова), *Бєднoдем’янівськ* – Спаськ, *Брежнєв* – Набережні Челни (Човни), *Горький* – Нижній Новгород, *Свердловськ* – Єкатеринбург, *Калінін* – Твер, *Загорськ* – Сергієв Посад, *Орджонікідзе* – Владикавказ, *Куйбишев* – Самара, *Андропов* – Рибінськ (Росія), *Черненко* – Шолданешти, *Калінінск* – Купчинь, *Котовськ* – Хинчешти, *Кутузов* – Яловени, *Суворово* – Штефан-Воде (Молдова), *Іллічівськ* – Чорноморськ, *Артемівськ* – Бахмут, *Комунарськ* – Алчевськ, *Жданов* – Маріуполь, *Дзержинськ* – Торецьк, *Стаханов* – Кадіївка, *Димитров* – Мирноград, *Дніпродзержинськ* – Кам’янське, *Ворошиловград* – Луганськ, *Цюрюпінськ* – Олешки, *Красноармійськ* – Покровськ.

Вилучення з узусу звичних топонімів можуть спричинити певну ідеологічну або етнічну напругу в суспільстві, про що яскраво свідчить ряд останніх перейменувань в Україні, коли мешканці колишнього Комсомольська вперто відмовляються жити в Горішніх Плавнях, не всі дніпропетровці сприймають назву Дніпро, а в Краснодарі незадоволені назвою Сорокине.

Топоніми, пройшовши довгий шлях еволюції, більш-менш стабілізувалися в узусі та орфографії після запровадження офіційних карт. На картах використовують унормовані географічні назви як власні, національні (ендоніми), так і географічні назви інших народів національною мовою (екзоніми).

Ендонім (з давньогрецької ἔδω “внутрішній” + ὄνομα “назва”) – це регулярна назва географічного об’єкта мовою, якою спілкуються на території, де розташований цей географічний об’єкт. Група експертів ООН з географічних назв дає ширше визначення ендоніма: “географічна назва, яка використовується в точній формі (або транскрипції) мови місцевості (топос) та території, де мова, в якій утворилася ця форма, є офіційною мовою” [17]. Наприклад, в українській мові використовуються ендонімічні французькі географічні назви для міст *Ла-Рошель*, *Анкет*, *Аррас*, *Ланс*, провінції *Прованс*, протоки *Ла-Манш*; у французькій мові прижилися українські ендоніми *le Donets*, *Kharkiv*, *Lviv*, *Loutsk*, *Rivne*, *Kryvyi Rih*, *Kolomyia*, тощо.

Проте практика показала, що при транскрипції або транслітерації назви географічного об’єкта іншою мовою має місце адаптація назви під цю мову, що дозволяє в подальшому утворювати похідні прикметники та іменники, наприклад, мешканців від назви країни, регіону, міста, селища. Внаслідок значної різниці у звукових та графічних системах мов, передати ендонімічні назви часом дуже важко, тому в багатьох випадках передача має умовний, приблизний характер, що сприяє виникненню та закріпленню в узусі екзонімів.

Екзонім (з давньогрецької ἔξω “зовнішній, поза” + ὄνομα “назва”) – це “географічна назва, яка використовується мовою для позначення місцевості (топос), розташованої поза територією, де ця мова є офіційною. Існують численні способи утворення екзонімів, переклади, адаптації тощо, проте найменша розбіжність з місцевою назвою, наприклад, відмінності в надрядкових знаках, спричинює утворення екзоніма” [18]. Таким чином, усі топоніми, які

закріпилися в якійсь мові, для назв інших земель, географічних об'єктів (гір, водойм тощо), населених пунктів, крім тих, що розташовані на території сучасного проживання народу, є екзонімами. Наприклад, *Londres, Londra* та *Лондон*, є, відповідно, французьким, італійським та українським екзонімами для англійського *London*, а *Florence* та *Флоренція* виступають екзонімами для італійської ендонімічної назви *Firenze*.

Найчастіше екзонімами стають власне ендоніми, іноземні слова, адаптовані до вимови та орфографії в якійсь конкретній мові. Так, російський ойконім Москва французькою відтворюється як *Moscou*, англійською *Moscow*, німецькою *Moschkau*, іспанською *Moscú*, італійською *Mosca*, польською *Moskwa*. Ще однією причиною появи екзонімів є той факт, що в різні історичні періоди на тій чи іншій території жили різні народи, існували різні державні утворення та використовувалися різні назви поселень, земель, водойм, невідомі іншим народам. Наприклад, українська назва сучасного французького міста Страсбург, має три ендоніми, кожен з яких стосовно до іншого виступає екзонімом: французький *Strasbourg*, німецький *Straßburg* і ельзаський *Strossburi*; український Ужгород угорці називають *Ungvár*; столиця Словаччини Братислава, крім словацького *Bratislava* має історичну німецьку назву *Preßburg* та угорську *Pozsony*; Женевське озеро у Франції називається *lac Léman (le Léman)*, а у Швейцарії – *Lac de Genève*, англійською мовою використовують назву *Lake of Geneva*, німецькою – *Genfersee*, нідерландською – *Meer van Genève*, італійською – *Lago Lemano*, іспанською можливі два варіанти – *lago Lemán* або *lago de Ginebra*.

Екзоніми інтегруються в мову різними способами та без чіткої внутрішньої логіки: для єдиного російського ендоніма Москва вживаються різні екзоніми як ойконім та гідронім – *Moscou* та *Moskova* французькою, *Moscow* та *Moskva* англійською, *Moschkau* та *Moskwa* німецькою. Проте після асиміляції на тому чи іншому національному ґрунті вони стають єдино можливими варіантами, закріпленими в узусі тієї чи іншої мовної або культурної спільноти: німецький Мюнхен у французькій, англійській, іспанській традиції *Munich*, в італійській – *Monaco di Baviera*, у польській – *Monachium*, в українській – *Мюнхен*; Западная Двина (ріка в Росії, Білорусі і Латвії) *Заходняя Дзвіна* білоруською, *Daugava* латвійською, *Західна Двіна* українською, *Western Dvina (Daugava)* англійською, *Düna* німецькою, *Dvina occidentale* французькою, *Dźwina* польською, *Dauguva* литовською, *Väina* естонською, *Väinäjoki* фінською.

Географічні назви інтегровані в мову шляхом перекладу не є власне екзонімами, це радше пристосування та вияв поваги до іншомовного топоніма в нерідному культурному контексті. Так, нідерландське місто *Den Haag* або 's-Gravenhage (буквально "графська загорода")" власне перекладається французькою *La Haye*, англійською *The Hague*, німецькою *Den Haag*, іспанською *La Haya*, італійською *L'Aia*, тоді як польською, українською, російською робиться транскрипція – *Haga, Гага*. Канадський острів *Ньюфаундленд* (буквально "новознайдена земля"), англійською *Newfoundland*, німецькою *Neufundland*, французькою *Terre-Neuve*, іспанською *Terranova*, польською *Nowa Fundlandia*; українська річка *Південний Буг* називається російською *Южный Буг*, англійською *Southern Bug*, німецькою *Südliche Bug*, французькою *Boug méridional*; *Аравійське море* має відповідник англійською *the Arabian Sea*, німецькою *das Arabische Meer*, французькою *la mer d'Arabie* або *mer arabique* або *mer d'Oman*, іспанською *el mar Arábigo* або *mar de Arabia* або *mar de Omán*, італійською *il Mar Arabico*; *Червоне море* відтворюється англійською *the Red Sea*, німецькою *das Rote Meer*, французькою *la mer Rouge*, іспанською *el mar Rojo*, італійською *il Mar Rosso*, російською *Красное море*.

Екзоніми виникають також і внаслідок того, що першовідкривачі давали свої назви, не знаючи про існування місцевих назв, або ж колонізатори і завойовники, не зважали на них. Наприклад Біскайська затока, частина Атлантичного океану на північ від Іспанії і на захід від Франції, яка тягнеться від Галісії до Бретані, має іспанську назву *mar Cantábrico*, французьку *golfe de Gascogne*, баскську *Bizkaiko Golkoa*, галісійську *golfo de Bisciaia*, окситанську *golf de Gasconha*, бретонську *Pleg-mor Gwaskogn*.

У ХХ столітті, зокрема після деколонізації, багато націй наполягали, щоб у світі вживали оригінальні назви географічних об'єктів, розташованих на їхній території та уникали екзонімів з політичним підтекстом. Так, назва держави в Західній Африці la Côte d'Ivoire до 1986 року офіційно перекладалася на різні мови – *Ivory Coast* англійською, *Elfenbeinküste* німецькою, *Costa do Marfim* португальською, *Costa de Marfil* іспанською, *Costa d'Avorio* італійською, *Берег Слонової Кості* російською, тоді як у наш час офіційна назва держави *Республіка Кот-д'Івуар* українською, *Republic of Côte d'Ivoire* англійською, *Republik Côte d'Ivoire* німецькою тощо. Така сама ситуація і з *República de Cabo Verde*, від 2013 офіційна назва країни *Republic of Cabo Verde* (а не *Cape Verde*) англійською, *la République de Cabo Verde* (а не *Le Cap-Vert*) французькою, *Die Republik Cabo Verde* (а не *Kap Verde*) німецькою, *Республіка Кабо-Верде* (а не *Острови Зеленого мису*) українською.

Однак практика показала, що, запропонований у 1967 групою експертів ООН з географічних назв принцип “один об'єкт – одна назва”, не завжди можливий, зокрема в країнах, на території яких офіційно використовуються дві або більше мов і в кожній з них географічні назви належать до культурної спадщини. Так, у Бельгії деякі міста мають різні назви у фламандській та франкомовній зонах, зокрема порти Антверпен – *Antwerpen* фламандською та *Anvers* французькою та Гент – *Gent* фламандською та *Gand* французькою; місто Льєж – *Luik* фламандською та *Liège* французькою; річка Маас – *Maas* фламандською та *Meuse* французькою. Марокканське місто Касабланка французькою називається *Casablanca*, а арабською *ad-Dar al-Bayda*, обома мовами буквально “білий дім”, тоді як берберська назва *Anfa*, “пагорб” [23]. Так само, проте з інших причин, неможливо обрати між Парижем та Лютецією, Гратіанополісом та Греноблем, Царгородом та Стамбулом, Тірою та Білгород-Дністровським, Кафою та Феодосією, Пантикапеем та Керчу тощо. В інших випадках спостерігається паралельне вживання старих та нових назв: *Порт-Елізабет* та *Нельсон Мандела Бей*.

Зважаючи на інтенсивний розвиток міжнародних зав'язків і збільшення кількості перекладів, у результаті початку процесів глобалізації, у світі виникла потреба узагальнення топонімів та стандартизації правил їх відтворення різними мовами на картах, у міжнародних документах, в аеропортах, на залізничних станціях і магістральних автошляхах. 23 квітня 1959 ООН створила групу експертів Організації Об'єднаних Націй з географічних назв (ГЕООНГН, англ. UNGEGN), яка входить до складу Економічної і Соціальної Ради ООН та займається стандартизацією географічних назв. До складу групи ввійшли експерти з різних лінгвістичних та географічних підрозділів. Їхнім завданням стало вивчати та пропонувати політику й методи для розв'язання проблем національної і міжнародної стандартизації географічних назв та отримання національних і міжнародних переваг від такої стандартизації. Міжнародні експерти координували діяльність лінгвістичних та географічних відділів, які було сформовано для сприяння роботі на національному рівні. Група розробила процедури та впровадила механізми для стандартизації, відповідно до національних потреб та конкретних прохань для сприяння підвищенню рівня уніфікації в роботі. Нині до складу Групи входить близько 150 експертів із 52 країн, які працюють у 22 лінгвістичних / географічних відділах. У рамках Групи створено кілька робочих груп для виконання спеціальних завдань, таких, як організація навчальних курсів з топонімії, проведення порівняльного дослідження різних систем транслітерації з метою їхньої уніфікації для кожної із систем писемності, які мають нелатинську графіку, і видання міжнародних словників географічних назв [8]. На сьогодні 42 країни вже розробили національні топонімічні директиви, включаючи Україну (2011).

Унормовані географічні назви України – це встановлення єдиної форми написання географічних назв згідно з нормами і правилами українського правопису. Унормовані назви за межами України – це географічні назви зарубіжних країн, передані за Інструкціями

та Кодексами усталеної практики з передачі географічних назв зарубіжних країн з відповідних мов із врахуванням рекомендацій Групи експертів ООН з географічних назв (максимального збереження фонетичного оригінального звучання назви) [6].

В офіційних документах, друкованих засобах масової інформації, картографічних, довідкових, енциклопедичних, навчальних та інших виданнях назви географічних об'єктів України передаються літерами латинського чи іншого алфавіту з унормованою державною мовою назв географічного об'єкта за правилами, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності [6]. Призначені для використання в Україні назви географічних об'єктів, що знаходяться на території інших держав, а також географічних об'єктів, на які не поширюються суверенітет та юрисдикція будь-якої держави, передаються державною мовою з мови оригіналу. Унормування таких географічних назв здійснюється за правилами, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності [6].

У 2006 році був укладений газетир географічних назв світу українською мовою для забезпечення однакового і стабільного використання географічних назв українською мовою у всіх сферах життя. У ньому географічні назви подані окремо за континентами. Газетир налічує 80 886 назв [2].

У 2010 році, узагальнивши всі інструкції та кодекси, ДНВП “Картографія” розробило “Топонімічні настанови для видавців карт та інших видавців”, де зібрано та узагальнено основні принципи і правила унормування і написання українських географічних назв українською мовою та українською латинкою на картах, у газетах, словниках, довідниках, навчальних посібниках та інших матеріалах відповідно до норм і правил українського правопису [14].

Відтак, географічні об'єкти можуть мати давню та складну історію, проте, увійшовши до спільного історичного спадку людства на великій території, вони закріплюються в узусі. У туристичних проспектах рекламні агентства для позначення географічних об'єктів своєї території використовують екзоніми. Проте в ООН побутує практично одностайна думка, що екзоніми не слід уживати на картах, виданих кількома мовами чи однією з поширених мов для міжнародного вживання, на дорожніх знаках, на табло в аеропортах і на вокзалах.

Отже, перекладачеві залишається лише грамотно користуватися наявними довідковими джерелами.

Література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Газетир географічних назв світу українською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/services/kodeksi-ustalenoji-praktiki/> або <http://kartographia.com.ua/standardization-of-geographical-names/instructions-for-transferring-geographical-names/>.
3. Дрогушевська І. Л. Міжнародний досвід вживання традиційних географічних назв / І. Л. Дрогушевська, І. С. Руденко, Н. І. Сивак // Вісник геодезії і картографії. – 2012. – № 1. – С. 25–28. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgtk_2012_1_7
4. Ермолович Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи : Текст / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2005. – 416 с.
5. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур : Текст / Д. И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.
6. Закон України “Про географічні назви”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2604-15>

7. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
8. Керфут Х. Роль Организации Объединённых Наций (ООН) в стандартизации географических названий: 50 лет работы [Электронный ресурс] / Хелен Керфут // Руководство по национальной стандартизации географических названий. Группа экспертов Организации Объединённых Наций по географическим названиям. – Нью-Йорк, 2007. – Режим доступа: http://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_88r.pdf
9. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 448 с.
10. Литвин И. П. О традиции в географических названиях. – М. : Наука, 1989. – 212 с.
11. Сизова Е. А. Лингвокультурологический анализ урбанонимов (на материале английского, русского и французского языков). / Елена Анатольевна Сизова : автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Пятигорск, 2004. – 16 с.
12. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 365 с.
13. Суперанская А. В. Что такое топонимика? / Александра Васильевна Суперанская. – М. : Наука, 1985. – 410 с.
14. Топонімічні настанови для видавців карт та інших видавців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrmap.com.ua/services/kodeksi-ustalenoji-praktiki/>.
15. Burrow T. A Dravidian étymological dictionary / T. Burrow, M. B. Emeneau. – Oxford : Oxford University Press, Clarendon Press, 1984. – 896 p.
16. Cherpillod A. Dictionnaire étymologique des noms géographiques / André Cherpillod. – Masson, 1986. – 527 p.
17. Endonymie. Вікіпедія. Вільна Енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Endonymie>
18. Exonymie Вікіпедія. Вільна Енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Exonymie>
19. Faure P. Guide grec antique, éditions Hachette / P. Faure, M.–J. Gaignerot. – Paris : Hachette, 1980, 1988. – 254 p.
20. Gardiner A. H. The theory of proper names: A controversial essay / A. H. Gardiner. – London – New York : Oxford University Press, 1957. – 450 p.
21. Grass T. La traduction comme appropriation : le cas des toponymes étrangers / Thierry Grass // Meta : journal des traducteurs (Meta : Translators' Journal). – 2006. – Vol. 51, No. 4. – P. 660–670.
22. Kadmon N. Glossary of Toponymic Terminology / Naftali Kadmon. [Electronic resource]. – New York : United Nations Group Of Experts On Geographical Names, 2000. – Version 4.1. – Mode of access: <http://www.ngi.be/NL/glossary/glossang-inf.htm>
23. Miller C. Arabic in the City: Issues in Dialect Contact and Language Variation / Catherine Miller // Routledge/Taylor, 2007. – P. 1–30.
24. Robinson, R. D. The First Turkish Republic: A Case Study in National Development / Richard D. Robinson. // Cambridge : Cambridge University Press; Harvard : Harvard University Press, 1965. – 367 p.
25. Rostaing C. Les Noms de Lieux, Paris, Presses universitaires de France, coll. “Que sais-je?” / Charles Rostaing. – Paris : Presses universitaires de France, 1969. – 126 p
26. Rousset P.–L. Les Alpes & leurs noms de lieux. 6000 ans d’histoire : Les appellations d’origine pré-indo-européenne / Paul-Louis Rousset. – Didier & Richard, 1988. – 444 p.
27. Toponymie antique et onomastique princière [Electronic resource]. – Mode of access: <http://quelqueshistoires.centerblog.net/1656042-Toponymie-antique-et-onomastique-princiere>
28. Wikipedia. Free Encyclopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/fr.wikipedia.org/wiki/Villes_fond%C3%A9es_par_Alexandre